

HÜQUQ

UOT 341:347.78

UNİVERSİTETLƏRDƏ ƏQLİ MÜLKİYYƏT SİYASƏTİ VƏ
ELMİ-TƏDQIQAT FƏALİYYƏTİ: SİLİKON VADİSİNİ
NECƏ KEÇMƏK OLAR?

A.T.SƏFƏROV

Bakı Dövlət Universiteti
azersafarov@bk.ru

Artıq müasir dünya iqtisadiyyatının əqli mülkiyyətə əsaslandığı danılmazdır və əqli mülkiyyət iqtisadiyyatın əsas lokomotividir. Hər bir dövlətin, millətin gücünün onun elminin, Universitetlərinin gücü ilə bağlı olduğunu nəzərə alsaq Universitetlərdə düzgün seçilmiş əqli mülkiyyət siyasəti ölkənin inkişafını şərtləndirir. Bilik üçbucağını formalaşdıraraq elmi-tədqiqat nəticələrinin kommersiyalaşmasına yönələn kampaniyaların yaradılması, innovasiyaların kommersiyalaşmasını inkişaf etdirən stimulların yaradılması dövrün tələbidir. Hər bir Universitet müəllim və tələbələrə sahibkarlarla işləmək imkanı verən texnologiya ilə əlaqəli olan ölkənin iqtisadiyyatına kömək edən mərkəzlərə çevrilməlidir. "Silikon Vadisi" təcrübəsində qeyd etmək olar ki, burada elektron ticarət sahəsində dövrüyyə ildə 1 trilyon ABŞ dollarından artıqdır və işçilərin illik gəlirləri təxminən 80,000 \$ civarındadır.

Açar sözlər: əqli mülkiyyət, əqli mülkiyyət hüquqları, əqli mülkiyyət siyasəti, bilik iqtisadiyyatı, Silikon Vadisi, mədəni hüquqlar, internet, insan hüquqları, kommersiyalaşma, innovasiya, rəqəmsal müəlliflik hüququ, patent, müəlliflik hüququ, hüquq norması, start-up kompaniyalar

Əqli mülkiyyət hüquqları müəlliflik hüququnun obyektı olan əsərlərə, ifalara, fonogramlara, yayım təşkilatlarının verilişlərinə, inteqral sxem topologiyalarına, məlumat toplularına, folklor nümunələrinə, ixtiralara, faydalı modellərə, sənaye nümunələrinə, əmtəə nişanlarına, coğrafi göstəricilərə hüquqlardır [2, 23]. Əqli mülkiyyət hüquqları əqli fəaliyyət nəticələrinin qorunması məqsədilə onların müəlliflərinə və hüquq sahiblərinə verilən müstəsna hüquqlardır. Əqli mülkiyyət hüquqları digər şəxslərə əqli mülkiyyət sahibinin icazəsi olmadan onun yaradıcı fəaliyyətin məhsulunu istifadə etməyə imkan vermir [12, 317]. Müasir dünyada əqli mülkiyyətin inkişafını şərtləndirən bilik və bacarıqlardır, insan kapitalının, intellektin səviyyəsidir. Bu onunla izah olunur ki, əqli mülkiyyət mövcud bilikdən yaranan və yeni biliklərlə nəticələnən fenomenidir. İnsan hüquqları haqqında Ümumi Bəyannamə,1966-cı il tarixli

İqtisadi, sosial və mədəni hüquqlar haqqında Beynəlxalq Paktda əqli mülkiyyət hüququ təsbit olunmuş və İnsan hüquqları haqqında Ümumi Bəyannamənin 27-ci maddəsinə görə hər bir insan, cəmiyyətin mədəni həyatında iştirak etmək, incəsənətdən həzz almaq, elmi tədqiqdə iştirak etmək və onun nemətlərindən istifadə etmək hüququna və həmçinin müəllifi olduğu elmi, ədəbi və bədii əsərlərin nəticəsi olan mənəvi və maddi mənafeələrinin müdafiə olunması hüququna malikdir [17; 20].

Əqli mülkiyyətin müasir fəaliyyət konteksti, onun iqtisadiyyatda və cəmiyyətdə yeri, əqli mülkiyyətin rolu və yeri haqqında düşüncə tərzimizin, təfəkkürümüzün dəyişdirilməsi zərurətini yaradır. Digər tərəfdən müasir qloballaşan mühitdə cəmiyyətin inkişafı, mövcud ictimai münasibətlərin tənzimlənməsi sahəsində tətbiq edilən normaların təkmilləşdirilməsi zərurəti meydana çıxır ki, bu da əqli mülkiyyət hüquqlarına yeni yanaşmanı tələb edir. Müasir dövrdə əqli mülkiyyət institutunun əsas vəzifəsi milli iqtisadiyyatın inkişafını stimullaşdırmaqdır [9, 4]. Qloballaşmanın səciyyəvi xüsusiyyətlərindən biri də yeni texnologiyaların, innovasiyaların yayılması kimi müsbət təsirlə bağlıdır. ÜÖMT-in Baş direktoru F.Qarri qeyd etdiyi kimi gələcəkdə əqli mülkiyyətin beynəlxalq arxitekturası və forması texnologiyalar tərəfindən gətirdicə daha çox diqqət ediləcək və onu idarə etməsi qaçılmaz olacaqdır [14].

Artıq müasir dünya iqtisadiyyatının əqli mülkiyyətə əsaslandığı danılmazdır və əqli mülkiyyət iqtisadiyyatın əsas lokomotividir. Elmin inkişafı, əqli mülkiyyət hüquqlarının qorunması, əqli mülkiyyət siyasətinin və bilik iqtisadiyyatının formalaşdırılması Azərbaycan Respublikasında dövlət siyasətinin mühüm prioritetlərindən biridir. Bu baxımdan təhsil, elm və innovasiyalar arasında qarşılıqlı əlaqənin qurulması, bilik üçbucağının formalaşdırılması mühüm əhəmiyyət daşıyır. Son illərdə elm və təhsil sahəsində nailiyyətlərin əldə olunması da bilavasitə ölkənin modernləşdirilməsinə istiqamətlənmiş sosial-iqtisadi siyasətlə bağlıdır. Azərbaycan Respublikası Prezidentinin sözləri ilə desək biliklərə əsaslanan cəmiyyətin formalaşdırılması və neft kapitalını insan kapitalına çevirmək əsas prioritet istiqamətdir [1]. Digər tərəfdən xarici investisiyaların cəlb olunmasında da əqli mülkiyyətin rolu danılmazdır. Azərbaycan yeni iqtisadi siyasətinin mühüm qolu – innovativ inkişafa qədəm qoyur. Bu səbəbdən son dövrlərdə Azərbaycan iqtisadiyyatının inkişafında əqli mülkiyyətin rolu əhəmiyyətli dərəcədə artmış, əqli mülkiyyət hüquqlarının realizə olunmasının təminatına xüsusi diqqət yetirilir və son dövrlərdə əldə olunmuş iqtisadi nailiyyətlərin, o cümlədən əqli mülkiyyət sahəsindəki nailiyyətlərin əsasında müasir çağırışlara cavab verməklə həyata keçirilən islahatlar və gələcəyə yönəlmiş “Azərbaycan modeli” siyasəti durur [5, 5]. “Azərbaycan modeli”-biznes mühitinin inkişafını, sərmayə qoyuluşunu stimullaşdıran innovasiyalı inkişaf modelidir və heç də təsadüfi deyil ki, Dünya Bankı “Bizneslə məşğulluq” 2018 (“Doing business” 2018) hesabatında Azərbaycanın indeksi 32 pillə yüksəlib, ölkəmiz dünyanın 190 ölkəsi arasında 25-ci yerdə qərarlaşıb. Eyni zamanda elan edib ki, Azərbaycan 10 islahatçı dövlətin birincisidir və dünyada 3-

cü və daha çox islahatlar aparən ölkədir [13]. Həmçinin Dünya İqtisadi Forumunun (Davos) 2017-2018-ci illər üçün “Qlobal Rəqabətlik Hesabatı” indeksinə görə Azərbaycanın reytingi 2 pillə yüksələrək 140 ölkə sırasında 35-ci yerdə qərarlaşmışdır [15].

“Azərbaycan 2020: gələcəyə baxış” İnkişaf Konsepsiyasında “bilik iqtisadiyyatı”nı formalaşdırmaq, elmi potensialın və innovasiya fəaliyyətinin dəstəklənməsi, uzunmüddətli davamlı iqtisadi inkişafı təmin etmək, əqli mülkiyyətə əsaslanan kreativ iqtisadiyyatın davamlı inkişafı, ölkənin ümum daxili məhsulunda onun payının artırılması üçün tədbirlərin həyata keçirilməsi, informasiya-kommunikasiya texnologiyalarının inkişafı və informasiya cəmiyyətinə keçidin təmin edilməsi, qanunvericiliyin təkmilləşdirilməsi prioritet istiqamətlər kimi nəzərdə tutulmuşdur [1]. Davos İqtisadi Forumunun “İnklüziv inkişaf indeksi-2018”-ə əsasən, ölkəmiz inkişaf edən ölkələr arasında 3-cü yerdə qərarlaşmış, “Əqli Mülkiyyət institutları” altindeksinə görə Cənubi Qafqazda 1-ci yerdə, MDB məkanında qabaqcıl üçlüyə daxildir [15]. Azərbaycan “Əqli mülkiyyətin qorunması” altgöstəricisi üzrə 2016-2017-ci illərdə 71-ci yerdə qərarlaşdığı halda 2018-ci ildə mövqelərini möhkəmləndərək 37-ci yeri tutmuş, bilik iqtisadiyyatına görə 146 ölkə arasında 79-cu yerdə, 2017-ci ildə qlobal innovasiyalar üzrə 86-cı, innovativ inkişaf üzrə isə 42-ci yerdə qərarlaşmışdır [7]. 1995-ci ildə ÜÖMT-ə üzv olmuş Azərbaycan Respublikasında əqli mülkiyyətin qorunması ilə bağlı qanunvericilik sistemi təkmilləşdirilmiş, normativ-hüquqi baza yaradılmış, əqli mülkiyyətin qorunması və qanunvericiliyin beynəlxalq standartlara uyğunlaşdırılması istiqamətində, demək olar ki, bütün beynəlxalq konvensiya və sazişlərə qoşulmuş, həmçinin region dövlətləri ilə ikitərəfli müqavilələr bağlanmış, əqli mülkiyyət hüquqlarının qorunması sahəsində institusional nəzarət mexanizmləri formalaşdırılmışdır [4, 172]. Belə ki, Azərbaycan Respublikası Əqli Mülkiyyət Agentliyi, Nəqliyyat, Rabitə və Yüksək Texnologiyalar Nazirliyi əqli mülkiyyət hüquqları sahəsində mərkəzi icra hakimiyyəti orqanı kimi bu istiqamətdə dövlət siyasətini və idarəçiliyini həyata keçirir və ÜÖMT ilə sıx əməkdaşlıq əlaqələri formalaşdırılmışdır. Əqli Mülkiyyət Agentliyinin nəzdindəki Əqli Mülkiyyət Hüquqlarının Təminatı Mərkəzində Əqli Mülkiyyət üzrə biliklərin təkmilləşdirilməsi və sertifikatlaşdırılması istiqamətində, daxili indeksin yaradılması, İKT və əqli mülkiyyətin qarşılıqlı təsiri və əqli mülkiyyət hüquqları ilə qorunan bir çox obyektlərin qlobal rəqəmsal şəbəkəyə çıxışı nəzərə alınaraq, mərkəzdə rə-qəmli hüquqların on-line monitorinqi və lisenziyalaşdırma xidmətinin, rəqəmsal hüquqları idarəetmə sisteminin yaradılması istiqamətində bir çox işlər görülmüşdür. Bütün bunlar onu göstərir ki, Azərbaycan yeni iqtisadi siyasətinin mühüm qolu olan innovativ inkişafa qədəm qoymuş, bu isə yerli və dünya bazarında rəqabətliyin, istehsalın səmərəliliyinin artırılması üçün yeni texnologiyaların yaradılması və qabaqcıl texnologiyaların cəlb edilməsi, elm tutumlu sahələrin genişlənməsi deməkdir. Professor K.İmanovun sözləri ilə desək yaşadığımız “biliklər cəmiyyətində”, texnologiyaların sıçrayışı dövründə və rəqəmsal innovasiyaların “rə-

qəmsal imperativ” zamanında “innovativ inkişaf tədqiqatların nəticəsində əldə edilən biliklərin və texnologiyaların, investisiyaların və əqli mülkiyyətin yaratdığı insan kapitalının ekosistemidir” [7]. Təbii ki, bu tədbirlərin həyata keçirilməsində Universitetlərin və elmi-tədqiqat müəssisələrinin rolu danılmazdır. Hər bir dövlətin, millətin gücü onun elminin, Universitetlərinin gücü ilə bağlıdır. Universitetlərdə düzgün seçilmiş əqli mülkiyyət siyasəti ölkənin inkişafını şərtləndirir. İqtisadi cəhətdən inkişaf etmiş ölkələrin ali təhsil və elm sistemində radikal transformasiyalar mühüm yer tutur. Bunun mahiyyəti universitetlərin innovasiyalı inkişafda və iqtisadi artımda həlledici rolundan ibarətdir. Bu isə universitetlərin sosial-iqtisadi funksiyalarının dəyişməsi deməkdir. Bu fəaliyyətə texnologiyaların işlənməsi və transferi, əqli mülkiyyət məhsullarının kommersiyalaşması və bazara çıxarılması, yeni biznes sahələrinin formalaşdırılması və gəlir əldə etmək məqsədilə əqli mülkiyyətin idarə olunması daxildir. Universitet və elmi-tədqiqat müəssisələrində özünəməxsus əqli mülkiyyət siyasəti və texnologiyaların kommersiyalaşması və transferinin ön plana çıxarılması Azərbaycan Respublikasında dövlət siyasətinin prioritet istiqamətlərindən biridir. İnstitusional əqli mülkiyyət siyasəti, biznes və ali təhsil müəssisələri arasında səmərəli əməkdaşlığın qurulması üçün əsas blokdir, həmçinin uğurlu kommersiyalaşdırma və lisenziya işi üçün əsas mərhələdir. Universitetlər və elmi-tədqiqat institutları elm və texnologiyaların inkişafında mühüm rol oynayır və milyonların həyatını inkişaf etdirən qabaqcıl kəşflər və ixtiraların yarandığı yerlərdir. ÜƏMT-nin Baş katibi F. Qarrinin qeyd etdiyi kimi “Universitetlər bilik iqtisadiyyatının zavodlarıdır. Əqli mülkiyyət onların istehsal etdiyi biliklərin yayılması və iqtisadi sahədə istifadə edilən biliklərin əldə edilməsi üçün universitetlərə başqa mexanizm əlavə edir” [14]. Bir sözlə, universitetlər yalnız bilik yaratıcıları, cəmiyyətə təhsilli tələbə və mütəxəssislər və elmi əsərlərdə və konfrans-diskussiyalarda bilikləri cəmiyyətə transfer edən mərkəzlər deyil, həmçinin kommersiyalaşmış texnologiyaları transfer edən mərkəzlərdir. Bu səbəbdən universitetlərin və elmi-tədqiqat institutlarının rəsmi hüquqi mövqeyi olmalı, əqli mülkiyyət siyasəti formalaşdırılmalı və bununla əqli mülkiyyət universitetin strateji resursuna çevrilməlidir [6]. Bu baxımdan “Azərbaycan Respublikasında 2009-2015-ci illərdə elmin inkişafı üzrə Milli Strategiya”nın həyata keçirilməsi ilə bağlı Dövlət Proqramı”, 2013-cü il tarixli “Azərbaycan Respublikasında təhsilin inkişafı üzrə Dövlət Strategiyası” elm sahəsində həyata keçiriləcək islahatların konseptual əsaslarını özündə əks etdirməklə burada nəzərdə tutulmuş tədbirlərin həyata keçirilməsi nəticəsində son illər universitetlərdə yeni idarəetmə modelinin yaradılması istiqamətində də bir sıra islahatlar aparılmışdır. Burada məqsəd bilik üçbucağını (“Biliklər+texnologiyalar+investisiyalar və əqli mülkiyyət= universitetlərin və sənayenin insan kapitalının ekosistemində”) [6], formalaşdıraraq innovasiyalı inkişafın, kommersiyalaşmanın fəal faktorların birinə çevirilməsi, elmi-tədqiqat nəticələrinin kommersiyalaşmasına yönələn start-up kampaniyaların və innovasiyaların kommersiyalaşmasını inkişaf etdirən stimulların yaradılmasıdır [5,

15]. Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyasında Texnoparkın yaradılması, “Universitetlərdə və elmi-tədqiqat institutlarında əqli mülkiyyət siyasəti üzrə Milli Layihə”nin həyata keçirilməsi bu istiqamətdə atılan mühüm addımlardandır. Ölkənin hər bir universiteti müəllim və tələbələrə sahibkarlarla işləmək imkanı verən texnologiya ilə əlaqəli olan, ölkə iqtisadiyyatına kömək edən mərkəzlərdir. Texnologiya parklarının inkişafı, universitet ilə araşdırma və inkişaf mərkəzlərinin (Ar-Ge) daha sıx fəaliyyətini təmin edəcək və texnologiya və idarəetmə ilə bağlı bacarıqların paylaşılmasını təmin edən şirkətləri bir araya gətirmək mümkün olacaqdır. Texnoparklar innovasiya mədəniyyətini stimullaşdırma və innovasiya biznesinin və elmi təşkilatların rəqabət qabiliyyətinin artırılmasına istiqamətlənən, mütəxəssislər tərəfindən idarə olunan təşkilatdır. Texnoparklar 2-dən 20-yə qədər təsisçiyə malik ola bilər. Bu idarəetmə mexanizmi vahid təsisçi olan mexanizmdən mürəkkəb olmasına baxmayaraq daha effektivdir. Bu baxımdan Universitet və elmi-tədqiqat institutlarında yaradılan bilik və texnologiya böyük iqtisadi və sosial fayda verə bilər. Kəşflərin laboratoriyadan bazara çıxarılması universitetlər və elmi-tədqiqat institutları üçün əqli mülkiyyət siyasətinin inkişaf etdirilməsi başlıca səbəbdir [4]. Bu siyasətin inkişaf etdirilməsi isə bir çox amillərdən, proseslərə dəstək verən mühitin olmasından, maliyyə dəstəyindən, universitetlərin muxtariyyətindən, keyfiyyətli fəaliyyət göstərən Texnologiya İdarəetmə İdarələrinin və ya informasiya mərkəzlərinin olmasından, biznes sektorunun universitetlər ilə birlikdə işləmək üçün maraqlı və hazır olmasından, kommersiyalaşdırılma prosesinə cəlb olunmuş mütəxəssislərin ehtiyac və gözləntilərinin təmin olmasından asılıdır [18]. Həmçinin mühüm məqamlardan biri də Universitetlər və elmi-tədqiqat institutlarında əqli mülkiyyət siyasətinin inkişaf etdirilməsinə diqqətin cəlb edilməsidir ki, burada əsas istiqamət milli iqtisadi və sosial inkişafı dəstəkləmək üçün universitetlərdə və elmi-tədqiqat institutlarında institusional əqli mülkiyyət siyasətinin işlənilməsi, hazırlanması və həyata keçirilməsinin səviyyəsini yüksəltmək, həmçinin elm və sənaye (sahibkarlar) arasındakı əməkdaşlığın genişləndirilməsi və əqli mülkiyyətin istifadəsinin və kommersiyalaşdırılmasının sürətləndirilməsidir. Bu məqsədə nail olmaq üçün konkret olaraq nə etmək lazımdır? Fikrimizcə bunun üçün aşağıdakı tədbirlərin həyata keçirilməsi zəruridir:

Tədqiqatçılara və tələbələrə, sahibkarlara əqli mülkiyyət haqqında maarifləndirmə işinin aparılması və innovasiya və yaradıcılığın təşviq edilməsi;

İnkişaf etmiş əqli mülkiyyət siyasətinin qüvvədə olan müvafiq milli qanunlarla uyğunlaşdırılmasının təmin olunmasına, həmçinin Universitetlər və elmi-tədqiqat müəssisələrini əqli mülkiyyət siyasətinin qəbul edilməsinin əlavə dəyərinə inandırmaq, universitetlərdə əqli mülkiyyət və texnologiyaların ötürülməsi sahəsində mütəxəssislərin artırılması sahəsində fəaliyyətin genişləndirilməsinə nail olmaq [18];

Bu sahəyə sahibkarların cəlb edilməsi üçün əqli mülkiyyətin maliyyələşdirilməsi, qiymətləndirilməsi, qorunması və idarə edilməsi üçün prosedurların

müəyyən edilməsi, həmçinin üçüncü tərəflərin əqli mülkiyyət hüquqlarına əlaqəsinin təmin edilməsi mexanizmlərini formalaşdırmaq [16];

Texnologiya transferi prosedurları üçün hüquqi prosedurların müəyyən edilməsi;

Əldə olunan gəlirlərin ədalətli bölüşdürülməsini təmin edən qaydaların müəyyən edilməsi.

İqtisadi cəhətdən inkişaf etmiş ölkələrin təcrübəsinə nəzər yetirdikdə Yaponiya, Cənubi Koreya, Malayziya, ABŞ və Böyük Britaniyanın texnoparklarının əhəmiyyətli nəticələr əldə etdiyini görmək olur. Məsələn, ABŞ-da hələ 1980-ci ildə "Texnoloji innovasiyalar haqqında" Qanun qəbul edilmişdir. Bu Qanun hər bir federal laboratoriya qarşısına "kommersiya dəyərli texnologiyaların müəyyən edilməsi və onların kommersiyalaşması tələbini irəli sürürdü [3: 9, 14]. Hazırda dünyada təxminən 700-dən artıq texnopark mövcuddur ki, onlardan 42%-i ABŞ-da, 34%-i Avropa Birliyi ölkələrində, 11%-i Çində, 13%-i isə digər ölkələrdə fəaliyyət göstərir. Burada əsas məqsəd şirkətlər və tədqiqat mərkəzlərində nəzəri bilik və yeni məhsullar əldə etmək texnologiyasını birləşdirmək və şirkətləri və təşkilatlarını texnologiya mərkəzli olmağa təşviq etməkdir. Bunun da nəticəsində özəl sektorla, firmalarla dövlət və digər təşkilatlar arasındakı əməkdaşlıq artır və xarici asılılığın qarşısı alınır. Həmçinin şəxslərə biznes və sahibkarlıq imkanları verilir. Bu eyni zamanda xarici asılılığı azaltmaqla, regionlarda iqtisadiyyatın inkişafına təkan vermiş olur. İnkişaf etmiş ölkələrin təcrübəsi göstərir ki, texnoparklar innovasiyaya, sahibkarlara və biliklərə əsaslanan şirkətlərə dəstək verməklə ümumilikdə ölkə iqtisadiyyatının inkişafına səbəb olur. Son illər informasiya inqilabı (High Tech Revolution) təkcə ABŞ və Avropanın deyil, dünya iqtisadiyyatının hərəkətverici gücünə çevrilib. Başarıya bu günü və gələcəyini müəyyənləşdirən texnologiyaların bu mərkəzlərdə hazırlandığını nəzərə alsaq Silikon vadisi təcrübəsi nümunəsini nəzərdən keçirmək daha çox maraq doğurur. "Silikon Vadisi" bütün dünyada yüksək texnologiyaların inkişafına böyük təsir göstərmiş və göstərməkdə davam edir. Qeyd edilən "Silikon Vadisi" Cənubi Kaliforniyadakı San-Fransisko ilə San Xose arasındakı Vadiyə verilən addır. Bu ərazidə 1891-ci ildə Stanford Universitetinin əsası qoyulmuş və XX əsrin 50-ci illərində burada Universitetin təşəbbüsü ilə texnoparklar yaradılmışdır. Daha sonra isə Stanford Universitetinin rəhbərliyi şirkətlərə Universitetin boş qalmış ərazisində icarəyə yer vermək qərarına gəlmişdir. Vadinin adı bölgədə silikon çipslərinin istehsalı ilə bağlıdır. Belə ki, Kaliforniya ştatının Palo-Alto şəhəri rayonunda yarımkeçiricilərin istehsalının sürətlə inkişafını göstərmək üçün 11 yanvar 1971-ci ildə "Electronic News" jurnalının müxbiri Don Höfler "ABŞ-ın Silikon Vadisi" adlı məqalələr seriyasını dərc edərək bu rayonu "Silikon Vadisi" adlandırmışdır [3]. Çünki Vadiyə yarımkeçirici sənaye müəssisələri yerləşirdi və inteqral mikrosxemlər üçün yarımkeçirici elementlərin istehsalında istifadə olunan əsas material silikon idi. Silikon Vadisinin texnoloji mərkəz kimi tarixi məhz bu sənaye sahəsindən başlamışdır. 90-cı illərin əvvəlində

"Silikon Vadisi" korporasiyalarının fəaliyyətinin prioriteti ən yeni kompüter texnologiyalarının tədqiqatı və işlənməsi, rəqəmli texnika və proqram təminatının marketinqi olmuşdur. Belə ki, hesablama texnikasının inkişafına önəmli təsir etmiş bir çox kompüter firmaları burada yerləşir. Buna görə də Vadi, həmçinin "dizayn və mühəndislik vadisi" kimi də adlandırılır. "Silikon Vadisi"nin tərkibinə 7 minə yaxın şirkət daxildir ki, onların arasında dünya şöhrətli "Adobe Systems", "Advanced Micro Devices" (AMD), "Apple Inc.", "Cisco Systems", "Dolby Laboratories Inc.", "eBay", "Googl-u göstərmək olar [19]. Burada ABŞ-ın çoxlu milyonçularının da yaşadığından, buranı bəzən "Milyonçular vadisi" də adlandırırlar. Vadiyə ilk mikroprosessor, ilk kompüter, axtarış motorları olan Yahoo, Google və Facebook sosial şəbəkə saytı ortaya çıxmışdır. Kompüterlər üçün proqram təminatı buraxan, İnternet vasitəsilə mal və xidmətlər satan çoxlu müəssisələrin burada cəmləşməsi səbəbindən bu ərazini həm də "İnternet Vadisi" də adlandırırlar. Maraq doğuran məqam ondan ibarətdir ki, iqtisadi rəqabət şəraitində bu Vadiyə olan məşhur markalar, binalar və s. kopyalanmağa cəhd göstərilərsə də bu mümkün olmamışdır. Qarşıya belə bir sual çıxır ki, Vadiyə fəaliyyət göstərən mərkəzlərin fəaliyyət xüsusiyyəti nədən ibarətdir və belə bir nailiyyətlərin əsasında nə durur?

Vadiyə fəaliyyət göstərən şirkətlərin əsas orqaq özəlliyi ondan ibarətdir ki, burada əsasən eyni universitetləri bitirən təsisçilər fəaliyyət göstərir. Digər bir xüsusiyyət isə ondan ibarətdir ki, bu məşhur markaların qurucularının çox hissəsi Stanford Universitetinin məzunlarıdır. "Silikon Vadisi"nin uğurlarının əsasında duran digər bir özəl xüsusiyyəti ondan ibarətdir ki, burada fəaliyyət göstərən şirkətlər dünyada ən yaxşı məhsul istehsal etmək və ilk istehsal etmək uğrunda rəqabət aparırlar. Nəticədə şirkətlər dünyada tanınır və bu da buraya "beyin axını"na səbəb olur. Maliyyə aspektləri baxımından, Vadiyə investisiyalar milyonlarla dollarlardan (təxminən 9-10 milyon) başlayır və elektron ticarət sahəsində bazar payı 1 trilyondan artıqdır. Kompüterlərin və digər proqram məhsullarının dünya ixracının 20%-i Silikon Vadisinin payına düşür. Burada fəaliyyət göstərən işçilərin sayı təxminən 250,000 nəfərdir və illik gəlirləri təxminən \$ 80,000 civarındadır [3]. Vadiyə iş prosesinin digər mühüm xüsusiyyət ondan ibarətdir ki, çalışanlar müqavilə ilə işləməyi çox da seçmirlər və istədikləri firmaya keçə bilirlər. Məsələn; Google-dan ayrılan biri Yahoo-da işləyə bilər.

Mütəxəssislər Silikon Vadisinin formalaşmasına həlledici təsir edən üç əsas faktor müəyyənləşdirmişlər:

- 1) ixtisaslı mütəxəssislərin hazırlanmasında dövlət siyasəti;
- 2) mikroelektronika məhsulunun çoxlu satış bazarının olması;
- 3) yeni elm tutumlu şirkətlərin yaranması vaxtı innovasiya prosesinin ilk mərhələlərində əsas rol oynayan riskli kapital bazarının olması [8].

Texnologiya inkişaf edir və ən bacarıqlı sahibkarlar qısa müddətdə böyük bir sərvətə sahib olmaq imkanları əldə edirlər ki, bu da iqtisadi inkişafı şərtləndirir. Həmçinin gördüyü kimi bilik üçbucağının (təhsil, elm və innovasiya

arasında effektiv qarşılıqlı əlaqənin qurulması) formalaşdırılması ilə bağlı zəngin dünya təcrübəsi mövcuddur. Nəticədə Universitetlərdə effektiv əqli mülkiyyət siyasəti tədqiqatçılar tərəfindən yaradılan yeni biliklərin yayılması və təşviq üçün əlverişli mühit vardır, elmi əsərlərin qorunmasında tətbiq edilən metodların müəyyənləşdirilməsinə, kommersiya nəticələrinin, maliyyə və ya digər gəlirlərin ədalətli və bərabər şəkildə bölüşdürülməsinə, şəffaflığın və stimullaşdırmanın təmin edilməsinə şərait yaradır və nəticədə bütövlükdə ölkə iqtisadiyyatı inkişaf edir. Digər tərəfdən innovasiya və yaradıcılığın təşviq edilməsi, həm də məşğulluğun inkişaf etdirilməsinə [12, 310], ümumilikdə beyin axınının qarşısının alınmasına səbəb olmaqla, investisiya üçün əlverişli bir mühitin yaranması və qorunması baxımından mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Yuxarıda qeyd edilənlərə əsasən deyə bilərik ki, Azərbaycanda biliklər cəmiyyətinin inkişaf etdirilməsi və yüksək texnologiyalar ölkəsi kimi tanınmaq üçün kifayət qədər zəmin var. Ölkəmiz üçün universitetlərin təkamülü ciddi sosial və iqtisadi hadisədir. Belə ki, bu qəbildən olan universitetlər cəmiyyətin modernləşdirilməsində və bilik iqtisadiyyatına transformasiyasında aparıcı rol oynamaqla, iqtisadi islahatların fəal aktorlarına çevrilirlər. Nəticədə biz texnologiyaların əlverişli kommersiyalaşdırılmasına və transferinin asanlaşdırılmasına, universitetlər, elmi-tədqiqat müəssisələri və biznes-sənaye arasında əməkdaşlığın daha da genişlənməsinə nail ola biləcəyik. Həmçinin bu bizə innovativ iqtisadiyyatın yaradılması məqsədilə elm və istehsal arasındakı əlaqələrin gücləndirilməsinə, tətbiqi elmi araşdırmaların bazarın tələbatına müvafiq aparılması üçün zəruri mexanizmlərin yaradılmasına imkan verəcəkdir. Bütün bunların həyata keçməsi üçün nə etmək lazımdır? Hesab edirik ki, Azərbaycanda innovasiyaları inkişaf etdirmək və milli innovasiya sistemini yaratmaq üçün ilk növbədə aşağıdakı tədbirlərin həyata keçirilməsi zəruridir:

- a) intellektual mülkiyyət sahəsində dövlət siyasətinin həyata keçirilməsi [10].
- b) kommersiyalaşma prosesinin iştirakçılara dəstək verən program və layihələrin hazırlanması üçün normativ hüquqi bazanın yaradılması;
- c) kommersiyalaşmanın infrastrukturunun formalaşdırılması [9, 96];
- d) biznesə aid inzibati prosedurların sadələşdirilməsi;
- e) vergi və kömrük qanunvericiliyində bununla bağlı stimulların yaradılması;
- f) bu sahədə investisiya layihələrinin güzəştli şərtlərlə kreditləşməsi.

Universitetlərdə aparılan islahatların əsas istiqamətləri bilik iqtisadiyyatının formalaşdırılmasına, elm tutumlu texnologiyaların yaradılmasına, innovasiya fəaliyyətinin genişləndirilməsinə yönəlməli, bu istiqamətdə beynəlxalq təcrübə daha dərinlən öyrənilməli və tətbiq olunmalıdır. Belə bir fikir mövcuddur ki, əgər siz indi nə edə biləcəyinizi söyləsəniz, demək hara gedəcəyinizi bilərsiniz.

ƏDƏBİYYAT

1. "Azərbaycan 2020: Gələcəyə Baxış" İnkişaf Konsepsiyası. https://president.az/files/future_az.pdf
2. Allahverdiyev S.S. Əqli mülkiyyət hüququ : dərs vəsaiti; Odlar Yurdu Universiteti. Bakı: Digesta, 2006, 584 s.
3. Dünya bu vadidən idarə olunur. <https://sputnik.az/tech/20160211/403715412.html>.
4. Əliyev Ə.İ. İnsan hüquqları. Dərslik. Bakı: Hüquq ədəbiyyatı, 2013, 506 s.
4. Ekspertlər Azərbaycanda əqli mülkiyyət siyasəti üçün Milli Layihənin inkişaf aspektlərini araşdırıblar. <https://azertag.az/xeber>
5. İmanov K. Azərbaycan Respublikasının universitetlərində əqli mülkiyyətin və elmi-tədqiqat fəaliyyətinin dəstəklənməsində Müəllif Hüquqları Agentliyinin rolu (Innovasiyalı inkişaf və universitetlərdə (elmi müəssisələrdə) texnologiyaların kommersiyalaşması yolları). Bakı. Azərbaycan Respublikası Müəllif Hüquqları Agentliyi, 2017, 64 s.
6. İmanov K. "Biliklər+ texnologiyalar +investisiyalar və əqli mülkiyyət = universitetlərin və sənayenin insan kapitalının ekosisteminə DƏMT-in universitet və elmi-tədqiqat institutları üçün əqli mülkiyyət siyasəti modelinin uyğunlaşdırılma təcrübəsindən" mövzusunda məruzə. <http://www.copag.gov.az/copag/az/content/news/730>
7. İmanov K. ÜDMT-nin Baş direktorunun Azərbaycana səfəri əhəmiyyətli hadisədir. <http://www.copag.gov.az/copag/az/content/news/1049>
8. Silikon Vadisi. <https://kayzen.az/blog/informatika/8323/silikon-vadisi.html>
9. Карповой. Н.Н. Экономические Аспекты Интеллектуальной Собственности для стран с переходной экономикой. http://www.wipo.int/edocs/pubdocs/ru/wipo_pub_transition_8.pdf
10. Политика университетов в сфере интеллектуальной собственности <http://inter-legal.ru/politika-universitetov-v-sfere-intellektualnoj-sobstvennosti>
11. Bently L., Sherman B., Intellectual Property Law. Oxford University Press. 2018. 1520 pp. ISBN: 9780198769958
12. Catherine Seville. EU Intellectual Property Law and Policy. Published by Edward Elgar Publishing Limited The Lypiatts. UK.2009. 482 p.
13. Doing Business in Azerbaijan - World Bank Group. <http://www.doingbusiness.org/data/exploreconomies/azerbaijan>.
14. Francis Gurry - Media Articles and Interviews. <http://www.wipo.int/about-wipo/en/dgo/interviews/>.
15. Global Competitiveness Report 2017-2018 - Reports-World Economic Forum. <http://reports.weforum.org/global-competitiveness-report-2017-2018/>
16. Intellectual Property Policy | William & Mary https://www.wm.edu/.../policies/intellectual_property/index.p.
17. International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights. 16 December 1966. <https://www.ohchr.org/en/professionalinterest/pages/cescr.aspx>
18. Model Intellectual Property Policy for Universities and Research Institutions. Version 1. Prepared by the Division for Certain Countries in Europe and Asia. WIPO.
19. Silicon Valley Immersion Tours | Top Silicon Valley Companies <https://svichub.com/?gclid>. <http://www.teknoloji transferi.gov.tr/TeknolojiTransferPlatformu/resources/temp>
20. Universal Declaration of Human Rights. 10 December 1948. <http://www.un.org/en/universal-declaration-human-rights/>

ПОЛИТИКА ИНТЕЛЛЕКТУАЛЬНОЙ СОБСТВЕННОСТИ И НАУЧНО-ИССЛЕДОВАТЕЛЬСКАЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ УНИВЕРСИТЕТОВ: КАК МОЖНО ОБОГНАТЬ СИЛИКОНОВУЮ ДОЛИНУ?

А.Т.САФАРОВ

РЕЗЮМЕ

Уже невозможно отрицать, что современная мировая экономика основывается на интеллектуальную собственность, и она является основным локомотивом экономики. Учитывая то, что сила и мощь каждого государства связана с мощью их науки и университетов, правильно избранная политика интеллектуальной собственности в ВУЗах обуславливает развитие страны. Создание компаний, направленных на коммерциализацию научно-исследовательских результатов с формированием треугольника знаний, создание стимулов, развивающих коммерциализацию инноваций, являются веянием времени. Университеты должны превратиться в центры, способствующие экономическому развитию страны посредством технологий, создающих возможность для работы преподавателей и учащихся с предпринимателями. На при-мере «Силиконовой Долины» можно отметить, что годовой оборот в области электронной торговли превышает 1 триллион долларов США, и годовые за-работки работников составляют 80,000 \$.

Ключевые слова: интеллектуальная собственность, право интеллектуальной собственности, политика в области интеллектуальной собственности, экономика знаний, Силиконовая долина, культурные права, интернет, права человека, коммерциализация, инновации, цифровое авторское право, патент, авторское право, start-up компании

INTELLECTUAL PROPERTY POLICY AND SCIENTIFIC RESEARCH OF UNIVERSITIES: HOW CAN WE OVERTAKE SILICON VALLEY?

A.T.SAFAROV

SUMMARY

It is impossible to deny that the modern global economy is based on intellectual property and is its main engine. It is proved that the strength and power of each state are associated with the power of its science and universities, the right policy of intellectual property in universities determines the development of the country. The creation of companies aimed at the commercialization of research results in the formation of the knowledge triangle, as well as the creation of incentives for the commercialization of innovations are the spirit of the times. Universities should become the centers which enable economic development of the country with the help of technologies and which enable teachers and students to work with entrepreneurs. In the case of Silicon Valley, we can see that the annual turnover in e-Commerce is more than 1 trillion US dollars, and the annual earnings of employees are 80,000 US dollars.

Key words: intellectual property, intellectual property rights, intellectual property policy, knowledge economy, Silicone Valley, cultural rights, Internet, human rights, commercialization, innovation, digital copyright, patent, copyright, start-up companies